

Зореслав Самчук

ПОВЕРНЕННЯ ЕПОХИ REALPOLITIK:
ПРИНЦИП ЗАДОВОЛЕННЯ ПРОТИ
ПРИНЦИПУ РЕАЛІЗМУ

Історії відомі різні стратегіями досягнення суспільно-політичної мети. Втім, найбільш поширеною є дихотомія принципів задоволення та реалізму. Вона віддзеркалює абсолютну більшість зусиль як окремих політичних акторів, так і політичних режимів і навіть політичних династій. Протистояння цих двох принципів є однією з найбільш резонансних інтриг, яка приковує до себе увагу інтелектуалів від часів зародження суспільно-політичної сфери.

Ключові слова: *суспільно-політична сфера, стратегіями досягнення суспільно-політичної мети, принцип задоволення та принцип реалізму, мегатренди розвитку, фактори ефективності держави.*

Samchuk Z. F. Return of the Realpolitik Era: Satisfaction Principle vs. Principles of Realism. *History knows different strategies for achieving social and political goals. However, the dichotomy of satisfaction principles and principles of realism is the most widespread. It reflects the absolute majority of the efforts of both separate political actors and political regimes and even political dynasties. The existing confrontation between these two principles is the most resonant intrigue that deserves attention from the time of the birth of the social and political spheres.*

Key words: *social and political spheres, strategies for achieving social and political goals, satisfaction principle and principles of realism, megatrends of societal development, factors affecting the efficiency of the State.*

Самчук Зореслав Федорович – доктор філософських наук, головний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України.

«Реальність – це те, що є насправді. Все інше належить до категорії приватних думок і припущень. Сутність проблеми полягає в тому, що думки відображають не безпосередній досвід, а лише наше тлумачення подій і явищ. Якщо ми ототожнюємо з істиною і реальністю своє тлумачення подій, то живемо не в реальності, а в сконструйованому своєю свідомістю світі. Спочатку ми в довільний спосіб витлумачуємо події, людей і явища, а потім живемо в світі, який складається з наших ілюзій щодо цього світу»

Барбара Бергер, Ментальні закони

Змістовну квінтесенцію дихотомії принципів задоволення та реалізму варто структурувати принаймні за трьома сегментами: загальнотеоретичним, глобально-прикладним і локально-прикладним (себто українським, а саме: яке значення принцип реалізму в політиці мав і має для України пострадянського періоду). Цілком природно розпочати із загальнотеоретичного рівня заявленої теми.

У широкому сенсі дихотомія принципів реалізму та задоволення об'єктивно й закономірно асоціюється з психологічною сферою знань. Зокрема, соціальні психологи аргументовано стверджують, що життєдіяльність кожної людини розгортається в силовому полі двох взаємопоборюючих принципів – задоволення та реалізму. Принцип реалізму спонукає кожного з нас до максимально послідовного й вичерпного врахування тих факторів і чинників, які визначають причинно-наслідкові зв'язки й саму логіку процесів, що відбуваються як на індивідуальному, так і на індивідуальному рівні. Але оскільки життєві реалії містять чимало негативу, амбівалентності й непереконливих протиріч, які призводять до небажаних фрустрацій і неврозів, то людина часто вдається до послуг принципу задоволення, засобом якого створює віртуальну «зону комфорту», де весь негативізм витіснений і заретушований, а кожна пожежа «йде за планом».

Отто Бісмарк попереджав про небезпеку будівництва повітряних замків: ці будівлі легко звести, однак найважче зруйнувати, а коли руйнування все-таки відбувається, то під уламками часто гине найголовніше – сенс життя. Здавалося б, пересторога Бісмарка бездоганна, але Гертруда Стайн спромоглася зробити істотне

уточнююче зауваження: безперечно, адекватне сприйняття життєвих реалій врешті-решт робить нас вільними, але попередньо воно може довести нас до сказу.

Карен Хорні належить уже класичне визначення неврозу: ситуація контраверсійних альтернатив, кожна з яких містить для суб'єкта приблизно однаковий рівень негативізму. Тобто вибір на користь кожної з таких альтернатив у будь-якому разі залишає по собі негативний психологічний і загалом буттєвий фон, що, власне, й утворює визначальну онтологічну передумову неврозу. Аби уникнути такого небажаного сценарію розгортання подій, суб'єкт спочатку спонтанно й підсвідомо, а згодом значною мірою усвідомлено й цілеспрямовано формує прийнятну альтернативу – щоправда, вона має лише віртуальні, уявні, стимуляційні ознаки, слугуючи прихистком від небажаних реалій.

Аналітики наполягають, що попри парадигмальну конфронтаційність і навіть значною мірою несумісність «рафінованої реальності» у форматі принципу реалізму та «паралельної реальності» у вигляді принципу задоволення обидва екзистенційні підходи хоч і суперечливо, проте так чи інакше неусувно співіснують на рівні кожного індивіда. Більше того, таке співіснування є атрибутивною ознакою не лише індивідуального, а й будь-якого надіндивідуального рівня масштабування – корпоративного, гендерного, вікового, етнонаціонального, суспільно-політичного, культурно-цивілізаційного і навіть глобального. Це зауваження означає, що з принципами реалізму та задоволення має справу не лише психологія, а й будь-яка інша сфера знань, яка оперує людиноємними явищами і процесами. Слід також зазначити, що на кожному з надіндивідуальних рівнів масштабування практична реалізація принципів реалізму та задоволення має свої особливості, а «дистанція несумісності» між обома принципами може коливатися в широкому діапазоні [25, с. 422–423].

Значущість практично для кожної мислячої істоти фактора тенденційності й упередженості актуалізує потребу виразного позиціонування: безкомпромісно протистояти чи капітулювати в надії отримати особисті переваги, критично розвінчувати чи надати мовчазну підтримку – ось лише деякі з можливих поведінкових стратегем. Однозначної відповіді на такі питання не

мали навіть індивіди з надзвичайно потужним особистісним стрижнем. Тим більше, що часто широго й рішучого бажання здійснити виразне позиціонування вочевидь недостатньо. Доволі симптоматичним у контексті ілюстрації цієї тези є визнання Мозеса Мордехая Леві, відомого світу як Карл Маркс, що інерція мисленнєвих стереотипів є тим єдиним ворогом, перемогу над яким йому, попри перманентний намір, так і не вдалося здобути.

У контексті розмежування «наук про природу» (природничих наук) та «наук про дух» (гуманітарних наук) наприкінці ХІХ століття В. Дільтей ввів поняття «соціальна реальність», котре згодом набуло широкого застосування в працях А. Шютца, П. Бергера, Т. Лукмана, які включали в це поняття не лише суб'єктивні уявлення, а й елементи віри та вигадки.

У політиці принцип реалізму найбільш вичерпно втілений у теорії й практиці такого концептуально багатоманітного явища, як Realpolitik. Предметне оперування політологічним концептом Realpolitik передбачає врахування поліаспектності (особливо на прикладному конкретно-історичному рівні) різних версій і відгалужень цього концептуального підходу, а також загалом неоднозначність його смислового навантаження. Отже, говорячи про повернення епохи Realpolitik, ми матимемо на увазі не якийсь конкретний різновид зазначеного явища, а загальну запитаність сучасністю базових принципів Realpolitik, усвідомлення необхідності прийняття фундаментальних рішень у сфері політики на підставі аналізу сукупності тих ключових факторів, які визначають онтологічний рельєф політичної дійсності.

Згідно з таким концептуальним засновком, суб'єкт політичної процесуальності, який якомога ретельніше й зваженіше враховує зазначені реалії, отримує конкурентні переваги й значно більше шансів на успіх, ніж той, хто ігнорує такі реалії. Щоправда, це не означає, що принцип задоволення в сучасній політиці зовсім приречений: насправді навіть політичний курс рафінованого реалізму свідомо й цілеспрямовано залишає чималі сегменти життєдіяльності, які «віддані на відкуп» політичному ідеалізму, ілюзійному і міфології. Здебільшого це стосується «політики для внутрішнього вжитку», політичної ідеології і пропаганди тощо.

Концептуальним антиподом політичного реалізму (Realpolitik) вважається політичний ідеалізм (Idealpolitik). Змістовний вододіл між політичним реалізмом та політичним ідеалізмом різні аналітики здійснюють за різними критеріальними маркерами. Найбільш виразною є демаркація за двома факторами. Перший стосується *міри суверенності, самодостатності політичної сфери суспільного буття*: якщо політична сфера справді суверенна, то в своїй діяльності вона може й повинна відштовхуватися від власних пріоритетів і преференцій, не обмежуючи себе ідеологічними, етичними та аксіологічними побажаннями і табу. Саме такою є позиція політичного реалізму.

Представники реалістичної парадигми світової політики виходять з того, що основним генеалогічно зумовленим прагненням кожної повноцінної держави є забезпечення власних інтересів. Це положення було виразно концептуалізоване в книзі Г. Моргентау «Політичні відносини між націями: боротьба за вплив і світ» (1948), в якій зазначалося, що в сфері політичної дійсності державний інтерес повинен панувати над усіма абстрактними ідеями, альтруїстичними та морально-етичними принципами. Ідеологічні, етичні й аксіологічні пріоритети не завжди підлягають реалізації в практичній площині з тієї причини, що тут зосереджено безліч чинників і політичних сил, які сповідують різні, а інколи й узагалі протилежні політичні цілі. Зважаючи на цю обставину, «реальна політика» функціонує на основі компромісів, договорів, часткових відступів від фундаментальних позицій. Усе це сприймається як необхідний проміжний етап успішного досягнення мети за нових умов.

Головним критерієм «реальної політики» вважається ефективність і результативність. На думку послідовників принципу реалізму, кожній державі слід прагнути до створення такого балансу сил, який відповідає трьом вимогам: по-перше, гарантує їй безпеку; по-друге, виконує функції стримуючого механізму в умовах конкуренції і/або силового протистояння; по-третє, за такого балансу сил ця держава отримує перевагу.

Формально не заперечуючи буттєвого суверенітету політичного сегмента суспільної життєдіяльності, прихильники політичного ідеалізму наполягають, що такий суверенітет є відносним і

частковим, тому доцільно говорити радше про функціональну автономію, а не про повноцінну самодостатність політики як складової складного конгломерату суспільної дійсності. В такій системі світоглядних координат політична сфера суспільних відносин не може ігнорувати ідеологічні, моральні, аксіологічні та інші приписи і рекомендації. Точніше, сама можливість ігнорування, безперечно, існує практично за будь-яких обставин, однак вдаватися до її послуг не варто хоч би з прагматичних міркувань, акцент щодо яких постійно педалює політичний реалізм.

Другий маркер критеріальної демаркації політичного ідеалізму та політичного реалізму частково похідний від першого: він простежується на рівні відповіді на запитання, чим є політика – грою з нульовою сумою чи грою, яка перевищує нульову позначку. Прихильники реалізму наполягають на нульовій сумі, позаяк, на їхню думку, в політиці будь-яке посилення однієї позиції відбувається за рахунок симетричного послаблення позиції опонента, суперника. Вони концептуалізували «дилему безпеки»: поліпшення status quo у сфері безпеки однієї країни є можливим лише внаслідок погіршення безпеки іншої (інших) країн. Таким чином, на міждержавному і глобальному рівні безпека постає своєрідною грою з нульовою сумою (як результуючий ефект поліпшення одних позицій і симетричного погіршення інших).

Натомість прихильники політичного ідеалізму наполягають на принциповій можливості політики як гри з позитивною, а не нульовою сумою: вони відштовхуються від спорідненості чи принаймні ситуативного збігу інтересів суб'єктів політичних процесів, що відкриває можливості для кумулятивного ефекту, а не лише для взаємного поборювання. Між іншим, ідея врегулювання міждержавних відносин у формі колективної безпеки віддзеркалює концептуалістику політичного ідеалізму, згідно з якою, попри істотні відмінності, всі держави об'єднані (часто навіть неусвідомлено, латентно і спонтанно) спільною метою у вигляді безпеки, адже нестабільність і війни завдають величезних збитків і призводять до астрономічних витрат ресурсів. Принагідно зазначимо, що рівно століття тому американський президент В. Вільсон сформулював 14 покрокових механізмів повоєнного врегулювання, в яких були концептуалізовані погляди ідеалістів у

форматі доцільності створення системи колективної безпеки в глобальному масштабі.

Послідовники політичного реалізму не заперечують принципової можливості споріднених інтересів суб'єктів політичних процесів, але при цьому наголошують, що така гіпотетичність в абсолютній більшості випадків стає жетвою цілого комплексу політичних реалій, які стають на заваді реалізації такого потенціалу на практиці. Треба визнати, що політичний реалізм у цьому контексті оперує доволі переконливим аргументаційно-ілюстративним інструментарієм. Приміром, якщо вже навіть такі амбітні проекти, як Ліга Націй і ООН довели свою недієздатність у кризових ситуаціях, задля ефективного реагування на які вони, власне, й були створені, то покладати надії на систему колективної безпеки в глобальному масштабі вочевидь безглуздо. Точніше, можливість раціонального зерна для реалізації такої теорії на практиці зберігається лише за умови однополюсного світу, в якому безроздільно домінуватиме одна *super power*, яка визначатиме «правила гри» і здійснюватиме арбітраж за їх дотриманням. Але чи варто такий світопорядок називати «системою колективної безпеки», адже мета безпеки досягається не колективними зусиллями, а фактично зовнішнім щодо цієї системи арбітражем.

У політичного реалізму чимало концептуальних антиподів. Одним із них вважається політичний фікціоналізм. Сутність концепції фікціоналізму Ганса Файхінгера можна лаконічно сформулювати в такому вигляді: з причин багатоманітності й поліаспектності світ, у якому нам доводиться жити, значною мірою недоступний пізнанню, тому об'єктивно він постає для кожного з нас тим чи іншим симбіозом фікцій, які мають статус взаємодоповнюючих версій дійсності [36, с. 184–185]. Зрозуміло, таке тлумачення феномену фікціоналізму не має нічого спільного зі свідомою чи підсвідомою фальсифікацією дійсності в цілому або окремих фактичних даних. Фікціоналізм постає своєрідним метафізичним хрестом, який практично кожна сфера знань змушена нести з огляду на невиразність буттєвого рельєфу і непередбачуваність взаємовпливів різних факторів. Між іншим, багатьма дослідниками саме книга Файхінгера «Philosophy of «As If» вважається своєрідним концептуально-методологічним прологом популярного

в наш час на Заході методу case-studies, сутність якого полягає в удосконаленні рівня оволодіння предметом на підставі тренінг-аналізу вірогідних сценаріїв розвитку подій.

Друге дихання політичний фікціоналізм дістав після опублікування книги Ф. Лаку-Лабарта «Фікція політичного» [34], в якій автор, зокрема, зазначав, що дуалізм суцього та належного провокує химерні мутації смислової демаркації дійсності, фактично призводячи до *дисенсусу* – порушення або втрати смислової виразності, визначеності й стрункості. Світоглядна і цілепокладаюча дезорієнтація є результатом передовсім дискредитації узвичаєних образів і стереотипів соціальної буттєвості (належного), новітнім досвідом суспільно-політичного праксису (дійсного), внаслідок чого чіткість смислових меж істотно розпорошується, а ключові денотати* суспільного буття набувають суперечливих ознак, виявляються спростованим перебігом суспільно-політичних подій.

Основне табу принципу реалізму – не сприймати бажане за дійсне. Щоб виявитися на рівні цієї вимоги, треба щонайменше бути спроможним здійснювати чітку демаркацію бажаного та дійсного, розуміти сутність і необхідність такої демаркації. Згідно з принципом реалізму, апріорні й трансісторичні пріоритети в політиці є згубними, а тому – неприйнятними: ієрархію бажань має формувати рельєф конкретно-історичних можливостей. Свої зусилля слід скеровувати на досягнення такої мети, яка поєднує в собі найвищий рівень бажаності та реальності її досягнення за наявних умов.

Онтологічну основу *Idealpolitik* утворює романтичний утопізм і конформізм. Причому, це, по-перше, конформізм вузькокон'юнктурний; по-друге, конформізм у режимі так би мовити тут-і-тепер; по-третє, конформізм, який навіть у середньостроковій перспективі (не говорячи вже про віддалені горизонти) є збитковим, проґрашним, а в окремих випадках узагалі фатальним.

Між іншим, часто особливості політичного реалізму розглядаються крізь призму дихотомії романтики та прагматики в політиці. Як влучно зауважив Генрі Кіссінджер, кожен з нас так чи

* *Денотат* (від лат. *denoto* – означаю) – предметне значення імені чи знаку.

інакше романтик, і цей романтизм цілком закономірно певною мірою поширюється на уявлення про політику, про дійсне і належне в політиці, але не варто ставати заручником наївності: навіть романтичні потреби в політиці найліпше задовольняються в прагматичний спосіб [16, с. 133].

Некоректно вважати, що Realpolitik оперує лише поточними, тут-і-тепер політичними реаліями, ігноруючи сфери перспектив, вірогідностей і можливостей: ні, представники цієї політичної доктрини достеменно усвідомлюють, що реалізація будь-якого потенціалу не відбудеться спонтанно й автоматично – її матеріалізації, безперечно, треба сприяти, а за відсутності бажаного на рівні мисленневих процедур, тактичного й оперативного планування реалізація таких планів виявиться або вкрай сумнівною, або й узагалі неможливою.

Ключова відмінність послідовників Realpolitik полягає в тому, що, оперуючи навіть найбільш віддаленою від буттєвих реалій віртуалістикою, вони відштовхуються лише від об'єктивних і закономірних явищ і тенденцій, розуміючи, що кожен перехід від дійсного до можливого є результатом послідовного, інкрементального еволюціонування деякого наявного status quo. Тому для початку такий status quo треба виявити, а також визначити як вірогідні вектори його еволюціонування (відповідно до принципу розвитку), так і фактори, чинники, засоби, що детермінують його перспективістську динаміку. А далі – справа техніки, дії за принципом піаніно: натискаючи на відповідні клавіші (тобто стимулюючи певні чинники), отримуємо необхідну музику (досягаємо потрібних політичних результатів, які донедавна належали сфері не реального, а лише віртуального).

Поняття Realpolitik було введено в обіг суспільних дисциплін у 1853 році Людвігом фон Роше, який використав його для акцентування уваги на онтологічній суверенності й самодостатності політичної сфери, яка – з огляду на цей свій статус – не зобов'язана ставити свої плани і дії в залежність від ідеологічних, моралістичних, аксіологічних та інших вимог, а може й повинна діяти відповідно до власних пріоритетів (насамперед практичного гатунку, тобто того, що є можливим за конкретно-історичної системи координат) [9, с. 370]. Невдовзі перший канцлер Німець-

кої імперії Отто фон Бісмарк екстраполював концептуалістику Realpolitik на сферу державного політичного курсу.

Утім, світоглядна традиція Realpolitik сягає ще давньогрецького історика Фукідида, який обґрунтував пріоритет компромісного балансу інтересів між грецькими полісами. Видатний історик часів античності зауважив, що коли такий баланс існував, тоді греки давали відсіч навіть значно сильнішим ворогам, а коли легітимність балансу заперечувалася чи ставилася під сумнів, тоді всі ставали легкою здобиччю зовнішньої експансії. Від часів Фукідида традиція Realpolitik в різних модифікаціях продовжилася в творчості таких мислителів, як Вільгельм фон Оккам (ідеться про принцип економії), Томас Гоббс (з принципами Realpolitik виразно перегукується його концепція політики як насамперед інструменту захисту національних інтересів), Нікколо Макіавеллі (взяти хоча б його лейтмотив сили як основного аргументу політики будь-якого рівня масштабування).

31 березня 2018 року у промові перед робітниками промислових підприємств у штаті Огайо президент США Дональд Трамп констатував у дусі доктрини політичного реалізму: «Ми витратили на Близькому Сході сім трильйонів доларів. І знаєте, що ми за це отримали? Нічого!» [12]. Це – доволі симптоматичний меседж, який підвів своєрідну результуючу ризику під політичним курсом, здійснюваним не на принципах реалізму і причинно-наслідкового аналізу, а під тиском різних зовнішніх обставин і міфологічних очікувань масової свідомості (особливо в контексті трагічних подій 11 вересня 2001 року). Намагаючись не втратити обличчя й гідно відповісти на такий безпрецедентний виклик тероризму, США дозволили втягти себе в інерцію нееквівалентної відплати, результатом якої стала піррова перемога: з одного боку, формально скинуто владу талібів у Афганістані, але ті все ще контролюють значну частину цієї країни. Що ж стосується контролю над рештою територій, то він упродовж півтора десятиліття вимагає від офіційного Вашингтона значних фінансових, матеріально-технічних і людських ресурсів.

З кожним роком політичному керівництву США все важче пояснювати своєму електорату феномен такого курйозу і так само нелегко відповісти на запитання, яке буквально повисає в повітрі:

чи варто було взагалі розпочинати операцію в Афганістані, якщо нині гарантії безпеки для американців не набагато вищі, ніж у 2001 році, але при цьому втрачено сотні життів американських військових, а фінансові витрати обсягом півтора трильйона доларів виявилися б достатніми для реалізації проекту озелення Сахари або ліквідації наслідків стихійних лих у всьому світі. Зрештою, ці кошти можна було б і не витратити на мегалітичні проекти, а просто залишити американським платникам податків, які, поза будь-яким сумнівом, знайшли б прийнятний спосіб витрачання їх на свою користь. Власне, саме озвученням таких міркувань Дональд Трамп значною мірою зобов'язаний своєю перемогою на виборах. І не мало особливого значення, що навзаєм не запропоновано бездоганної стратегією успіху: сам факт розуміння проблеми, її жорстокої іронії, курйозності й сюрреалістичності виявився достатнім для забезпечення симпатій американського виборця.

Щоправда, на передвиборчому багажіві далеко не заїдеш: аби не розгубити підтримку електорату, треба пропонувати аргументаційно переконливі способи розв'язання проблем. Тим більше, що проблемні вузли стосуються не лише й не стільки військово-політичної і фінансової «трясовини» Афганістану. Аби це збагнути, варто хоча б побіжно оцінити баланс здобутків і втрат США в Іраку з моменту повалення режиму Саддама Хусейна. Фантасмагорія цього прикладу не знає собі рівних: до переліку здобутків США можна віднести лише зміщення не зовсім адекватного опонента на Близькому Сході; натомість серед втрат виразно простежуються не лише всі афганські «опції» (близько 5 тисяч життів американських військових і цивільних, фінансові витрати обсягом кілька трильйонів доларів), а й також політичний режим шіїтської більшості, який щороку хоч і отримує багатомільярдну допомогу від США у вигляді фінансів і озброєнь, але при цьому є природним союзником (якщо не сателітом) Ірану – принципового ворога й антипода офіційного Вашингтона ще з часів повалення режиму шаха Мохаммеда Рези Пехлеві у 1979 році. Дональд Трамп це відверто визнав своїм записом у твітері 1 лютого 2017 року: «Іран усе більше й більше захоплює Ірак – і це попри те, що США витратили там три трильйони доларів» [11].

Між іншим, поява такого феномену, як Ісламська Держава, була насамперед реакцією у відповідь на дискримінацію і терор, яких зазнають суніти в Іраку, Ірані, Сирії та Ємені. І той факт, що Ісламську Державу ледве не напряму фінансували сунітські монархії Перської Затоки, також не викликає подиву, адже йшлося про підтримку єдиної більш-менш ефективної сили для захисту єдиновірців-сунітів. Фактично така підтримка відбувалася навіть не стільки з власної волі цих монархій (позаяк вони усвідомлювали, що наражаються на можливі санкції з боку США), скільки на категоричну вимогу громадської думки, ігноруванням якої нафтові князівства ризикували повторити на власному досвіді політичний епілог Муамара Каддафі.

Також зрозуміло, що дії Вашингтона, які після політичної трансформації Іраку негативно позначилися на безпеці сунітів, не могли не викликати роздратування сунітських спільнот у географічному діапазоні від Марокко та Мавританії на заході до Індонезії і Філіпін на сході. З таким непростим спадком довелось мати справу Дональду Трампу. Тому він у дусі політичного реалізму намагається перезавантажити політичний курс на прагматичних принципах, які будуть зрозумілими, переконливими і прийнятними для абсолютної більшості американців. Утім, інерція попереднього політичного курсу настільки сильна, що без значних репутаційних втрат у стислі терміни втілити на практиці нові доктринальні підходи доволі ризиковано. Справді, якщо США раптово виведе війська і так само раптово припинить фінансування режимів Іраку й Афганістану, то негативні наслідки за принципом доміно важко навіть спрогнозувати.

Наявність у США ефективних механізмів здійснення зовнішньої політики офіційний Вашингтон довів на прикладі поетапно застосованих санкцій проти Росії. Як зазначав керуючий приватним інвестиційним фондом на ринку США Володимир Компанієць, «якщо вранці 9 квітня 2018 року перед відкриттям біржі капіталізація ринку акцій Росії становила \$672,8 млрд, то до вечора вона знизилася до \$600,2 млрд, а до ранку 10 квітня – й зовсім до \$580,2 млрд. І це враховуючи, що США ще не почали застосовувати серйозні санкції. Насправді для того, щоб знищити Росію, США не потрібно застосовувати військову силу: необхідна

лише заява Мінфіну про те, що резидентам США забороняється купувати російські акції і облигації внутрішньодержавної позики, активи російських компаній заморожуються, а всі, хто матиме стосунки з російськими компаніями, потраплять під санкції» [4].

В абсолютній більшості випадків недотримання принципів реалізму в політиці є наслідком свідомих та підсвідомих зусиль суб'єктів політичного процесу, політичних акторів. Щоправда, в окремих випадках невідповідність принципам реалізму віддзеркалює некоректність або неадекватність стереотипізованих методик оцінки наявного status quo і можливостей його екстраполяції на оглядову перспективу. Виразним прикладом такої ситуації може вважатися оцінка глобальних перспектив Китаю, виходячи з динаміки зростання його ВВП. Чимало аналітиків ігнорують той факт, що обсяги ВВП є лише одним із елементів системи глобального позиціонування, і якщо інші елементи істотно дисонують із цим показником, то країна може так і не набути фактичного статусу super power [20, с. 66]. У випадку з Китаєм це стосується насамперед його технологічної і військової галузі, в яких він відчутно (а за свідченням багатьох фахівців – безнадійно) поступається США.

Оскільки йдеться практично про ключову інтригу світопорядку на перспективу принаймні до 2050 року, то чинний status quo варто проаналізувати розлогіше. Отже, «Китай відчайдушно рветься в передовики науково-технічного прогресу. КНР вже контролює приблизно 85% світового виробництва сонячних батарей. На черзі виробництво електрокарів, гаджетів, складних ліків, роботів і штучного інтелекту – всього того, що складе майбутнє світової економіки. Під Шанхаєм прискореними темпами будують промислові потужності для запуску китайського конкурента Boeing і Airbus. Усі ці технології в китайському випадку згодом неминуче будуть адаптуватися до військової сфери. Гнів Вашингтона викликає те, що масштабна модернізація відбувається за рахунок примусу працюючих на китайському ринку західних компаній до передачі відповідних ноу-хау і масштабного промислового шпигунства» [15].

Загалом слід визнати, що суспільно-політичні перспективи Китаю в наш час зазнають міфологізації чи не найбільшою мірою.

Як зазначає фундатор і виконавчий директор респектабельної розвідувально-аналітичної організації STRATFOR Джордж Фрідман, «насправді Китай складається з декількох країн. На сході знаходиться Ханський Китай – саме його ми разом з китайцями звикли вважати власне Китаєм. Ще існують чотири буферні держави: Тибет, Сіньцзян-Уйгурський автономний округ, переважно населений мусульманами, Внутрішня Монголія і Маньчжурія. Отже, справжній Китай розташовується на землях, що простягаються на схід від країв, де він, на нашу думку, повинен знаходитися. В «справжньому» Китаї переважають хань – корінні китайці, а чотири підлеглі країни слугують буферами» [26].

Реалізм передбачає якомога повніше врахування ключових фактів і факторів розвитку. У випадку з Китаєм сучасного зразка така вимога полягає в тому, що «для ефективного сільського господарства потрібен дощ: приблизно 15 дюймів щорічних опадів, а в Китаї існує своєрідно і дуже чітка атмосферна межа: на схід від неї дощів випадає вдосталь – понад 15 дюймів щорічно, а на захід – набагато менше. Зверніть увагу, де мешкають китайці-хань: усі вони живуть на землях, що лежать на схід від згаданого кордону. Подивіться, де мешкають усі інші: на захід від нього. Цей рубіж позначає зовнішні межі Ханського Китаю, Китаю як такого. На схід від нього – китайці, а всі інші – гості, чужаки. Справжнє китайське багатство зосереджено на прибережних землях, які торгують з американським «Уолмарт» (Walmart), французьким «Карфур» (Carrefour) та іншими компаніями. А на землях, що простягаються між 15-м меридіаном та узбережжям, середній щоденний дохід для приблизно 600 млн китайців становить менше двох доларів. Також існує більш заможний суспільний прошарок, який щодня отримує від двох до чотирьох доларів. Інакше кажучи, там китайцям живеться гірше, ніж болівійцям» [26].

Що стосується Росії, то «з першого погляду дивує, як країна зі 140-мільйонним населенням і \$2 трлн ВВП може загрозувати Європі (де 600 млн чоловік і \$20 трлн ВВП), не кажучи вже про НАТО (950 млн і \$40 трлн). Але Російська Федерація має три переваги: вона готова йти на економічні жертви, готова лякати силою і застосувати її, а також готова брехати скільки завгодно і як завгодно вигадливо про свої дії. Європа не хоче платити за

необхідний їй захист. І так буде доти, доки європейців не злякають по-справжньому. Але тоді може бути вже пізно. «Єдина, вільна і мирна Європа» – так звучала мантра в золоті дні атлантизму, коли Росія була слухняною, а історія «завершувалася». Але гасло не відображало реального стану речей. Європа не була єдиною (країни на кшталт Молдови, безсумнівно, були європейськими, але вочевидь не там, де хотіли). Вільною Європу складно назвати, враховуючи наявність політичних реалій у Білорусі. Та й мирною Європа також не була (досить згадати тліючі конфлікти від Кіпру до Азербайджану). В наш час задеклароване прагнення до єдиної, вільної і мирної Європи розбито вщент: ми задкуємо в жорсткий світ силовій політики, де хто сильніший, той і має рацію, де правда відступає перед натиском пропаганди, а етнічна належність означає більше, ніж правила демократії та міжнародного співробітництва» [13].

Глобально-прикладний формат дихотомії принципів задоволення та реалізму має в арсеналі свого історичного досвіду чимало циклів. З огляду на обмеження, які накладаються на обсяг статті, зупинимося лише на новітній історії. Отже, попередній цикл Realpolitik завершився наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років. Це було зумовлено падінням залізної завіси і крахом світової системи соціалізму, які спочатку абсолютна більшість людства сприйняла з профетичною наснагою, оскільки виникли реальні передумови знівелювати недоліки й уникнути затрат гонки озброєнь, притаманної світопорядку епохи холодної війни. Однак незабаром стало зрозуміло, що крах попереднього статус-кво призвів не до всезагальної гармонії і прогресу, а до тотальної непередбачуваності й асиметрії, до появи «нового світового безпорядку». Цей іронічний феномен виразно проілюстрував професор політології Каліфорнійського університету Берклі, старший науковий співробітник Гуверівського інституту Кеннет Джоуї в резонансній книзі «Новий світовий безлад: згасання ленінізму» [33, с. 90].

Важко заперечити, що на початку 1990-х років настав час безпрецедентного гедонізму й легковажності: можна було ігнорувати факти про стан банківських рахунків і набирати стільки боргів, скільки забажаєш. У ситуації девальвації значення фактів і

непотрібності ідей на ключові позиції в політиці вийшли маніпулятори й політтехнологи [20]. Між іншим, виразним світоглядно-прогностичним прологом такого стану речей була філософія традиціоналізму в особі Т. Буркхардта, Р. Генона, Ю. Еволи, А. Корбена, – зокрема, сформульована в період між Першою та Другою світовими війнами пан-ідея «радикального занепаду сучасного світу» як результату забуття імперативного взаємозв'язку між якістю думки і якістю життя. Для значної частини людства загалом і суспільно-політичної еліти зокрема ілюзія і фантазм можливості повноцінного життя за умов «полегшеного» світосприйняття перетворилися на реалістичну й цілком досяжну перспективу. За таку інфантильну самооману довелося заплатити дуже високу ціну [35, с. 209].

Принагідно зазначимо, що реалізм у політиці – це не обов'язково визнання провідної ролі фактів і використання для практичних потреб лише бездоганих фактичних даних. Якщо факт має менше значення, ніж інший чинник суспільно-політичного життя, то статус ключового інструменту має набути не той чи інший факт, а більш значущий фактор. Не випадково лейтмотивом багатьох виступів фронтмена руху «Вихід з Євросоюзу» Аарона Бенкса була теза, згідно з якою методика апелювання до фактів уже не спрацьовує, позаяк наші сучасники мають потребу не стільки у фактах, скільки в емоційному єднанні. Між іншим, зауважує Бенкс, саме в цій особливості закодований феномен успіху Дональда Трампа на президентських виборах у США: американці втомилися від казуїстики державних пріоритетів і жонгливання фактами, тому вони сформували запит на симбіоз простоти й переконливості в політичній аргументації, а оскільки Дональд Трамп найбільшою мірою відповідав таким вимогам, то він цілком закономірно й був обраний президентом – попри незнання деяких фактологічних і причинно-наслідкових зв'язків, небездоганність комунікативного етикету, максимальну спрощеність формулювань національних інтересів тощо.

Як зазначає Гі Дебор, виразна потреба, туга і жага емоційного єднання «набувають виразних спонукальних ознак, стають ефективними мотиваціями гіпнотичної поведінки, барвистим сном для сновид» [10, с. 77]. Зрештою, не варто дивуватися: ще понад

століття тому Ернст Кассіер переконливо проілюстрував, що «найважливішою рисою еволюції сучасного політичного мислення стає рельєфна оформленість нового виду влади – влади міфічного мислення» [30, с. 10].

Відтоді тренд влади міфічного мислення не лише не зійшов нанівець, а й відчутно посилюється, інколи й подекуди набуваючи ознак безроздільного й тотального впливу на сферу суспільної свідомості. І це не випадково: як зауважила Сьюзен Зонтаг, «людським вухам потрібні проста істина, євангеліє, епітафія, тобто відповідь, яка робить неможливою додаткові запитання. За прихильністю ж до витонченості приховується початок смерті: нема нічого тендітнішого, ніж витонченість» [14, с. 103].

Завідувач кафедри політичних наук Єльського університету Ієн Шапіро аргументовано доводить, що «ефективність політики значною мірою залежить від ефективності її спрощень і редукціонізму. А все тому, що масовій свідомості не подобаються складні соціальні теорії, які потребують аналізу багатьох чинників. У цьому плані показовою є та частина фільму «Амадеус», в якій імператор після прем'єри «Одруження Фігаро» наставницьким тоном звертається до юного генія: «Занадто багато нот, майне лібер Моцарт! Видаліть частину – і буде ідеально». А юний Моцарт візьми – та й перепитай: «Яку саме частину Ви мали на увазі, Ваша Величносте?» Зрештою, спроба адаптувати уявлення про дійсність під потреби невибагливого світосприйняття була притаманна не лише часам Моцарта: нині концепції, які уніфікують, спрощують і намагаються пояснити все і вся, користуються не меншим попитом. На цю хронічну недугу можна було б заплющити очі, якби не одне «але»: тенденція до спрощення запускає механізм фатальних кризових тенденцій, усунення яких потребує насамперед звільнення гуманітарних наук від страху перед реальністю, від захоплення спрощеними концепціями і рішеннями» [27, с. 147].

Як тут не згадати розпачливі слова Ніколая Бердяєва: «Наскільки все-таки слабкі й безпорадні всі раціоналістичні теорії держави! У XVIII столітті природу держави намагалися раціонально пояснити теорією суспільного договору, в XIX столітті її прагнули витлумачити з боротьби класів і економічних факторів.

Але всі пояснення наштовхуються на незбагненну таємницю влади, на деякий залишок, що не підлягає подальшому раціональному поділу. Держава має певну містичну основу, яка є фактом, що не піддається поясненню. Першовитоки влади абсолютно ірраціональні: ніхто і ніякій владі в світі не підкорявся на підставі розумових, раціональних аргументів. Держава постає особливою реальністю, яка лише частково кореспондується з людськими інтересами. Вона не виводиться з якихось конкретних людських інтересів і розрахунків. Так само неможливо змусити підкоритися державі певними раціональними аргументами» [6, с. 67].

Повчальним ілюстративним доповненням цих слів може слугувати принцип соціальності Джорджа Герберта Міда [17, с. 79–80], а також особистісно орієнтована соціологія Петера Людвіга Бергера, Бріджит Бергер і Рендала Коллінза [5, с. 114–115]. Тому не варто дивуватися: «Іноді здається, що організація держави цілком раціональна, але підпорядкування владі держави в своїй основі достеменно безглузде – не випадково всі революційні ідеології вибудовуються на основі раціоналістичного повстання проти цієї влади. Революція намагається зруйнувати священний гіпноз влади, але сама вона негайно потрапляє під владу цього гіпнозу: існує непорушна магія влади, тому на нову революційну владу одразу поширюється магія влади, ключовою метою якої завжди був і назавжди залишиться гіпнотичний вплив на маси. Жодні раціональні аргументи не в змозі змусити маси підкоритися державі й нести на вівтар її блага ті чи інші жертви. Це не може бути виправдане жодними інтересами. Підпорядкування мас будь-якій державній владі – це завжди абсурд, який стає можливим лише в стані гіпнозу» [6, с. 68].

Один із фундаторів концепції нового реалізму, професор теоретичної філософії Турінського університету Мауріціо Ферраріс сформулював такий причинно-наслідковий ланцюжок: а) уявлення про реальність сформовані зі знань, б) знання породжені владою, тому в) уявлення про дійсність є продуктом насамперед і в основному зусиль влади [32, с. 96–97]. Подібно до програмістів дейтінгового сайту влада сучасного формату все частіше створює фіктивні профілі задля заохочення потенційних симпатиків або дискредитації опонентів. Вона діє в такий спосіб,

оскільки поділяє іронічне зауваження Льва Шестова про те, що насправді пастухи значно менше потрібні стаду, ніж стадо – пастухам. Тому стаду треба регулярно або щонайменше час від часу навіювати думку про безальтернативне значення пастуха для стада.

Якщо ж ієрархізувати маніпулятивні механізми й пріоритети влади, то з'ясується, що найбільша афера полягає в спробі переконати суспільство в тому, що інтереси влади і соціуму утворюють гармонійну й неподільну єдність. Патетично декламуючи казуїстику на кшталт «наша мета, завдання і потреби», влада навіює думку не лише й не стільки про свою, скільки про вашу мету, завдання й потреби [3, с. 112]. Як тільки влада приспала вашу пильність і по-шулерськи переконала вас у цьому, вона підпорядкувала вас собі, зробила вас добровільними заручниками себе, своєї некомпетентності, безвідповідальності й злочинств. Віднині реальних ознак набуває вірогідність, що ви раз у раз запліщуватиме очі на такі неподобства, позаяк відчуватимете себе співучасником влади. Однак ви не є її співучасниками!

Кожен елемент системи суспільно-політичної життєдіяльності істотно просякнутий знаково-символічним маніфестуванням, засобом якого ми позиціонуємо свою жіночність або чоловічність, фертильність або розбещеність, релігійність або безбожжя. Цей аспект переконливо висвітлив П'єр Бурдьє [7, с. 70–71]. Також слід зазначити, що кожна політична ідеологія, парадигма і концепція мають принципову можливість здійснювати артикуляцію засобом двох мов – *мови свідомості* та *мови безсвідомого*, які практично ніколи не збігаються, не утворюють гармонійної єдності й тотожності. Ефективне поєднання мови свідомості та мови безсвідомого спонукає до максимального домінування в інформаційному просторі. І треба визнати, що попри підозри в спорідненості такої інформполітики з пропагандою вона приносить очікуваний результат, а тому залишається доволі популярною не лише у разі тоталітарних і автократичних режимів, а й також в усталених демократіях. З цього приводу Марек Островскі у резонансній статті «Цивілізація хепі-енду» констатував: «У 1945 році на питання, яка країна найбільш приклалася до перемоги над Гітлером, 55% французів відповіли, що СРСР, а 15% – що

Америка. В 2004 році пропорції дзеркально протилежні. Це результат ефективності рядового Раяна, заміна реальності як такої її тенденційним сприйняттям» [18, с. 70–71].

Але треба розуміти, що кожна тотальність вагітна тоталітарністю, і тотальність інтерпретації не є винятком із загального правила. Потрібен лише збіг деяких обставин. Цей аспект виразно проілюстрував Вільгельм Райх у «Масовій психології фашизму»: «Фашистська ментальність виникає тоді, коли реакційні концепти накладаються на революційну емоцію» [22, с. 115]. Загалом же, як зауважила Ханна Арендт, «світогляди (Weltanschauungen) та ідеології XIX століття самі по собі нетоталітарні, а расизм та комунізм, які стали основними ідеологіями XX століття, в принципі були не більш «тоталітарними», ніж інші. Тотального статусу вони набули тому, що принципи, на яких ґрунтувався їхній досвід – боротьба рас за панування в світі та боротьба класів за оволодіння владою – виявилися політично більш вагомими, ніж принципи інших ідеологій» [28, с. 218].

Ключова особливість і водночас проблема постполітики як атрибута епохи постмодерну полягає в тому, що з огляду на безпрецедентну релятивізацію ціннісно-світоглядної інструменталістики вона втратила свої загальнозначущі регулятивні й регламентні функції. Ключові аспекти політики дедалі частіше і більшою мірою стають продуктом колективного договору, себто є політичною угодою, умовністю. Політика набуває все більш віртуальних ознак, існує переважно на рівні «презентації» і «екрану». Не дивно, що нашому сьогоденню притаманне ідеологічне домінування, культурна гегемонія, індоктринація та інші атрибути духовної залежності [2, с. 106].

Як переконливо ілюструє П. Померанцев, «алгоритми, розроблені такими компаніями, як Гугл та Фейсбук, базуються на даних про наші попередні пошукові запити, тому з кожним новим пошуком ви знаходите підтвердження саме ваших думок, ідей і упереджень. Соціальні ЗМІ, які в наш час є головним джерелом інформації, заводять нас у «кімнати луни», заповнені людьми з подібним способом мислення; вони пропонують нам лише ті речі, від яких ми відчуваємося краще, – незалежно від того, наскільки реальні ці речі. Втім, технологія може справляти й делікатніший

вплив на наші взаємини з правдою: нові медіа роблять реальність настільки фрагментованою, що її практично неможливо зрозуміти. Це штовхає нас у віртуальну реальність і фантазії» [21].

У часи постмодерну найважливішого значення набуває не *факт* як віддзеркалення істотних і принципових зв'язків між явищами і процесами об'єктивної дійсності, а *повідомлення про факт*. Утім, постмодерн на цьому не зупинився: своїм функціонально-цільовим апофеозом він визначив «вищий пілотаж» у вигляді *повідомлення без факту*. В межах цієї світоглядно-онтологічної парадигми індивід перетворюється на заручника симульованої, уявної, віртуальної реальності. Як зауважив Жан Бодрійяр, у системі тотального домінування симулякрів зовсім не абсурдного значення набуває запитання: «А чи була війна в Іраку?» І це попри те, що ЗМІ присвятили зазначеній тематиці тисячі годин ефіру і мільйони газетних шпальт.

Вишукана і водночас жорстока іронія інформаційного суспільства полягає в тому, що збільшення інформаційних обсягів (навіть якщо основний масив припадає на аналітику і коментарі кваліфікованих експертів) призводить не до увиразнення інформаційної картини світу в свідомості пересічного споживача інформаційних послуг, а до її хаотичної мозаїчності й шизофренічної сегментизації на несумісні причинно-наслідкові, логічні, цілепокладаючі та інші зв'язки й детермінативні зумовленості. Основна проблема полягає в латентному і водночас лавиноподібному поширенні *нонсенс-кореляцій*^{*} – взаємозв'язків між факторами (явищами, тенденціями тощо), які насправді не містять причинно-наслідкової залежності, хоча формальні ознаки й свідчать про зворотне. А оскільки масова свідомість не звикла обтяжувати себе аналітичними і рефлексійно-критичними зусиллями, то вона безальтернативно потрапляє в пастку поверхової формалістики, яка в принципі може не мати (і часто не має!) нічого спільного з дійсністю, з каузальністю її поточної функціональної динаміки і перспектив становлення в оглядовому майбутньому.

^{*}Термін, яким послуговується економетрія, є симбіозом математики, економіки та статистики.

Концептуалістика політичного реалізму доволі поліаспектна й аргументаційно багатоманітна. Один із її істотних змістовних маркерів висвітлює Ален Бадью в книзі «Загадкове ставлення філософії до політики». Автор обґрунтовує тезу про справедливість як істину в сфері політичної дійсності [1, с. 45]. Концептуалізована Аленом Бадью «політика істини» постає структуризацією політичного простору на принципах справедливості, забезпечення якомога тіснішої симетрії між статусом політичного суб'єкта та його значенням для політичних реалій. Відповідно – зло є перериванням традиції істини у вигляді спотворення політичного простору внаслідок різних факторів (насамперед і здебільшого – гіпертрофії часткових і вузькоогоїстичних інтересів, надання їм пріоритетного значення порівняно з чинниками, які володіють значно вищим рівнем цивілізаційної і трансісторичної значущості) [29, с. 203–204].

Український прикладний формат дихотомії принципів задоволення та реалізму варто розпочати з переконливо аргументованої Робертом Патнемом сентенції, згідно з якою демократичне правління не может бути ефективним, якщо між людьми відсутній певний рівень (конкретно-історичний *minimum minimumum*) довіри один до одного [19, с. 124–125]. Це надзвичайно важливий концептуальний засновок як сприйняття політики на принципах реалізму, так і здійснення її на цих принципах. Р. Патнем також є фундаментом повчальної для сучасної України концепції «соціального капіталу». Сутність цього явища визначається, знову-таки, «готовністю людей довіряти один одному і, як наслідок, спроможністю до взаємовигідного співробітництва. Якщо обсяги такого капіталу значні, то люди схильні до самоорганізації: формується культура громадської участі, яка стимулює людей до громадської активності. А це в умовах сучасного суспільства органічно трансформується в економічне зростання, прозору діяльність чиновницького апарату, низький рівень корупції і т. ін.» [8]. Істотна особливість капіталу довіри полягає в тому, що, подібно до родючого шару ґрунту, він формується поступово, інкрементально, крок за кроком упродовж століть. Його неможливо створити раптом і з нічого.

Однак проблемність ситуації полягає в тому, що забезпечити певний мінімум мінімуму довіри народу до влади в принципі можна багатьма шляхами. Класичний і найбільш надійний спосіб – здійснювати прозорий політичний курс, щодо якого існує суспільний консенсус і який забезпечує поступальний приріст добробуту. Виразним ілюстративним прикладом такого підходу може слугувати політика Норвегії впродовж попередньої чверті століття. За цей час активи нафтового фонду Норвегії перевищили позначку в \$1 трлн. Загалом за 21 рік у фонді накопичена 191 тисяча доларів на кожного з 5,2 млн норвежців [23].

Утім, норвезьким методом діапазон можливих способів забезпечення певного рівня довіри народу до влади не вичерпується. Якщо замість бажання зробити заможною країну і народ у середовищі влади превалює бажання зробити гіперзаможними самих себе, то можна – як у випадку з Україною – за допомогою тотального контролю над ЗМІ спробувати переконати народ, що добування природних копалин зусиллями державних підприємств є збитковим. А щоб двічі не займатися однією пропагандистською процедурою, то одразу можна почати доводити, що держава – в принципі поганий господарник, тому всі основні фонди бажано передати в приватний сектор. Оскільки ж підприємства з причин фальсифікованої документації показують нульовий прибуток і навіть збитки, то для України в цілому буквально за щастя віддати все це добро «в хороші руки». Саме за такою схемою за неповних \$8 млрд в Україні були «приватизовані» основні фонди, собівартість яких коливалася в діапазоні \$160–180 млрд. Що стосується українських надр і корисних копалин, то там розкрадання державних активів було ще більш безпрецедентним, нахабним і цинічним. А якщо врахувати ще й українські особливості оподаткування бізнесу, коли друзям – найширший діапазон преференцій, а всім іншим – закон, то не варто дивуватися, що офіційний Київ не лише не володіє, як у випадку Норвегії, стабілізаційним фондом у розмірі понад 1 трлн доларів, а й неспроможний обслуговувати зовнішній борг, не вдаючись до чергових зовнішніх запозичень. Зрештою, дивуватися теперішньому статус-кво не варто: з точки зору політичного реалізму

результуючий ефект наведених причинно-наслідкових зв'язків міг бути лише таким, а не іншим.

Загалом простежується виразна кореляція між інтегральною ефективністю держави та врахуванням (чи ігноруванням) нею фундаментальних приписів політичного реалізму [31, с. 181–182]. А той факт, що Україна навіть за умов сприятливої міжнародної кон'юнктури і щирого співчуття з боку найбільш заможних країн світу перебуває на останній позиції в Європі за рівнем життя, є не випадковим – це результат знову-таки нехтування елементарними вимогами політичного реалізму, ключова з яких звучить так: країна може розраховувати на успіх лише в тому разі, якщо вона сприймається владною вертикаллю як мета, а не як засіб досягнення можновладцями якоїсь іншої мети – приватної, егоїстичної чи вузькокорпоративної.

Звичайно, наявність влади, адекватної потребам конкретно-історичної дійсності, є лише необхідною, а не достатньою вимогою для досягнення країною успіху і конкурентних переваг. Але якщо навіть цієї вимоги не дотримано, якщо формальну еліту утворює конгломерат сліпих поводитирів, у яких бачення реальності зійшло нанівець внаслідок непереборної жаги влади і наживи, то на успіх неможливо розраховувати в принципі, апріорі [37, с. 417–418]. Фактично в цьому разі маємо справу із запитанням державного суверенітету і власності водночас, себто, хто ким володіє: влада – країною чи країна – владою?

На заваді ствердній відповіді щодо реалізації потенціалу України завжди було чимало «але». Як правило, одне з них так чи інакше зумовлене невідповідністю формальної еліти необхідним змістовним параметрам. Як писав Володимир Войтенко, нинішня криза в Україні – це насамперед криза еліт: від СРСР ми успадкували номенклатуру, якій значною мірою була притаманна деменція – вроджена недоумкуватість, яка не була обтяжена талантом і совістю, а за роки незалежності втратила ще й страх.

Вочевидь «доводиться констатувати, що Україні впродовж тривалого часу не щастить із політико-управлінською вертикаллю, яка не лише далека від меритократичних канонів, а й загалом має вельми посередній ментальний, етичний і вольовий рівень. Це значною мірою пояснює, чому навіть за сприятливих умов Україні

ніяк не вдається вийти з трясовини стагнації практично всіх сфер суспільної життєдіяльності. Важко сказати, з яких щілин ці «лідери» повилазили, але нині вони не лише не комплексують з приводу свого не надто благородного походження, а й переформатовують усе довкілля під себе – за принципом: існує дві точки зору – моя і неправильна. Так кольоровий екран світу, генеалогічно притаманний будь-якому розвитку, враз редукується, деградує, спростачується до чорно-білого зображення, відкидаючи чинний статус-кво якщо не в часи печерного життя, то, щонайменше, на століття в минуле. Вдвічі прикро і образливо, що такий світоглядний, ментальний і моральний занепад відбувається під егідою «модернізації», «осучаснення», «приведення у відповідність до вимог часу» і т. ін., адже за фактом доводиться мати справу із генеалогічно, типологічно і стилістично несумісними явищами» [24, с. 102].

Як зазначав Томас Карлейль, покликання еліти – бути голосом народу, висвітлювати, артикулювати те, що народ відчуває у своєму серці. У випадку повноцінної нації письменник займається виключно мистецтвом, натомість українські письменники 99% своїх зусиль віддають на те, щоб українці залишалися українцями. Як писала з цього приводу Ліна Костенко, «мене найбільше зацікавить, чому цей народ терпить?» Вона зауважила, що мужчини імперських націй діють з позиції сили; мужчини поневолених, але гордих націй хоча – б пручаються, а українські мужчини виходять з тих міркувань, що «якось воно буде». Вочевидь нема де правди діти: езопова мова у виконанні української квазіеліти завжди була неперевершеною з точки зору приховування реального змісту, відношення та намірів.

Якщо у країні найвищі посадові особи скеровують вістря своїх зусиль на те, щоб розкратати на «відкатах» по 30–40% держбюджету, якщо бездіяльність і безвідповідальність владної вертикалі десятиліттями прикривається цинічною демагогією і популізмом, то не варто дивуватися, що Захід не поспішає списувати борги і пропонувати «план Маршалла для України» за обставин системної корупції і безвідповідальності.

Якщо існують не лише ці, а й десятки інших подібних особливостей політичної і довоколаполітичної дійсності, то така

країна буквально приречена на стагнацію, занепад і виродження. Зміна ситуації на краще можлива лише за однієї категоричної умови – якщо відбудеться рішучий перехід від політики ілюзійнізму, фікціоналізму і віртуалізму до політики реалізму, до врахування хоча б елементарної логіки і фундаментальних причинно-наслідкових зв'язків у сфері суспільно-політичних процесів.

Щоправда, в багатьох випадках щирого бажання педантично сповідувати і втілювати на практиці канони політичного реалізму недостатньо для отримання гарантій успіху. Це зумовлено тією обставиною, що суспільно-політична дійсність утворює собою складний конгломерат, суперечливу єдність багатьох факторів і тенденцій, які залежно від конкретно-історичних обставин можуть спрацьовувати як за кумулятивним, взаємопотенціюючим, так і за взаємопоглинаючим принципом. Ця особливість пояснює поширеність курйозних випадків, коли діаметрально протилежні вердикти і пропозиції щодо суспільно-політичних реалій мають приблизно однакову вагу на терезах політичного реалізму.

Приміром, Василь Шкляр переконаний, що в разі від'єднання «неукраїнських» регіонів Росія вже ніколи не становитиме загрози для України. Таку ідею відлучення від України Донбасу та Криму він позначив словосполученням *філософія розпачу*. Шкляр зазначив, що хоча популяризувати цю думку не варто, але «треба бути реалістами»: якщо «відлучити недоукраїнський контент», то Україна буде меншою територіально, але натомість цілком повноцінним державним утворенням. Іншими словами, «якщо нація не може ефективно засвоїти певну територію і людські ресурси, то їх треба позбутися». З чимось подібним маємо справу у випадку гангрени ноги: щоб людина не померла, доводиться відрізати ногу. І державним діячам, на переконання Василя Шкляра, не слід вигадувати велосипед: вони повинні діяти за алгоритмом, ефективність якого багаторазово доведена медициною загалом і хірургією зокрема. Втім, маємо визнати: хоча таким міркуванням важко зробити закид в алогізмі, тенденційності й суб'єктивізмі, однак розраховувати на те, що вони домінуватимуть на рівні суспільної свідомості можна лише за вельми форс-мажорних обставин.

Оцінюючи стан речей у глобальному форматі, стверджувати про безроздільне панування принципу реалізму в наш час можна лише з істотним застереженням, суть якого полягає в умовності такого твердження, адже насправді протистояння між мегатрендами реалізму та задоволення є вічним і неусувним, позаяк воно притаманне не лише політиці як одній зі сфер суспільної життєдіяльності й навіть не лише суспільній життєдіяльності загалом, а самому людському еству. Це – невід’ємна складова генеалогії людини, імператив людської природи. Тому в трансісторичному сенсі людство буквально приречене на балансування між п’янкими спокусами задоволення і тверезими вимогами реалізму.

Зміна парадигм реалізму та задоволення у сфері сприйняття політичної дійсності, політичних явищ і процесів, тенденцій і перспектив відбувається циклічно. Межі цих циклів залежать від багатьох конкретно-історичних факторів. У цілому на політичну сферу поширюється особливість, притаманна людській природі: ми завжди спонтанно й підсвідомо відштовхуємося від принципу задоволення, а капітулюємо під тиском принципу реалізму лише тоді, коли усвідомлюємо небезпеку фіаско. Таким чином, на будь-якому етапі історичного розвитку варто констатувати не остаточну перемогу якогось із принципів, а лише зміщення всезагального центру ваги, зміну на користь однієї зі стратегем на рівні конкретно-історичного співвідношення.

1. Бадью А. Загадочное отношение философии и политики. Москва. : Институт Общегуманитарных Исследований, 2013. 112 с.

2. Бадью А. Можно ли мыслить политику? Краткий трактат по метаполитике. Москва. : Логос, 2005. 240 с.

3. Батлер Д. Психика власти. Харьков: ХЦГИ; Санкт-Петербург.: Алетейя, 2002. 168 с.

4. Без застосування військ: США викликали в Росії небували паніку та обвал. URL: <http://dostyp.com.ua/novini/biez-zastosuvannia-viis-k-ssha-viklikali-v-rosiyi-niebuvali-paniku-ta-obval-foto>.

5. Бергер П., Бергер Б., Коллинз Р. Личностно-ориентированная социология / пер. с англ. В. Ф. Анурина. Москва. : Академический Проект, 2004. 608 с.

6. Бердяев Н. Философия неравенства. Письма к недругам по социальной философии. Берлин: Обелиск, 1923. 246 с.
7. Бурдые П. Социальное пространство и символическая власть // Социология социального пространства / пер. с фр.; отв. ред. пер. Н. А. Шматко. Москва.: Ин-т эксперимент. социологии; Санкт-Петербург: Алетейя, 2007. С. 64–86.
8. Вольский А. Мультикультурализм как путь к диктатуре. URL: <https://economistua.com/multiculturalism-kak-put-k-dictature/>.
9. Гумплович Л. Общее учение о государстве. Санкт-Петербург: Типография т-ва «Общественная польза», 1910. 541 с.
10. Дебор Г. Общество спектакля / с фр. С. Офертаса и М. Якубович. Москва: Издательство «Логос», 1999. 224 с.
11. Дональд Трамп: «Иран быстро захватывает Ирак все больше и больше». URL: http://www.newsru.co.il/mideast/02feb2017/trump_101.html.
12. Дональду Трампу ще доведеться пошукати союзників, щоб не воювати в Сирії. URL: <http://www.mediastar.net.ua/69522-donald-trumpu-schedovedetsya-poshukati-soyuznikiv-schob-ne-voyuвати-v-siryi.html>.
13. Европа: время проснуться. URL: <http://argumentua.com/stati/evropa-vremya-prosnutsya>.
14. Зонтаг С. Против интерпретации и другие эссе. Москва: Ад Маргинем Пресс, 2014. 352 с.
15. Империя наносит ответный удар. URL: <https://strana.ua/articles/analysis/134901-imperija-nanosit-otvetnyj-udar-ili-mirovoj-porjadok-pod-uhrozoy-novoho-protivostojaniya.html>.
16. Киссинджер Г. Мировой порядок / [пер. с англ. В. Желнинова, А. Милюкова. Москва: Издательство АСТ, 2016. 512 с.
17. Мид Дж. Г. Философия настоящего / пер. с англ.: В. Я. Кузьминова, В. Г. Николаева; под ред.: В. Г. Николаева; под общ. ред.: А. Мерфи. Москва: Издательский дом НИУ ВШЭ, 2014. 368 с.
18. Островський М. Цивілізація хепі-енду. URL: <https://zbruc.eu/node/71718>.
19. Патнэм Р. Чтобы демократия сработала: гражданские традиции в современной Италии / пер. с англ. А. Захарова. Москва: Ad Marginem, 1996. 288 с.
20. Политическое как проблема. Очерки политической философии XX века / под ред. М. М. Федоровой. Москва: Идея-Пресс, 2009. 224 с.
21. Померанцев П. Мир после правды. URL: <http://argumentua.com/stati/mir-posle-pravdy>.
22. Райх В. Массовая психология фашизма // Свободная мысль. 1992. № 10. С. 113–121.

23. Розмір нафтового фонду Норвегії перевищив \$1 трлн. URL: <http://argumentua.com/novosti/rozm-r-naftovogo-fondu-norveg-perevishchiv-1-trln>.

24. Самчук З. Ф. Причинно-наслідкові зв'язки світоглядної зрілості та якісної освіти // Автономія та врядування у вищій освіті: збірник наукових праць / авт. : Бульвінська О. І., Гриценко М. В., Рябченко В. І., Самчук З. Ф., Червона Л. М. / за ред. З. Ф. Самчука, М. В. Гриценко. Київ: ІВО НАПН України, 2015. 236 с.

25. Уайт Х. Метаистория: Историческое воображение в Европе XIX века / пер. с англ.; под ред. Е. Г. Трубиной и В. В. Харитоновна. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2002. 528 с.

26. Фридман Дж. Чего боится Китай. Л. М. URL: <https://economistua.com/dzhordzh-fridman-chego-boitsya-kitaj-state/>.

27. Шапиро И. Бегство от реальности в гуманитарных науках. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. 368 с.

28. Arendt H. Le systeme totalitaire (Traduction francaise par J.-L. Bourge, R. Darveu, P. Levy). Paris: Seuil, 1972. 380 p.

29. Badiou and the Political Condition. Ed. by M. Constantinou. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014. 288 p.

30. Cassirer E. The Myth of the State. New York: Doubleday & Co, 1955. 355 p.

31. Donnelly J. The realist tradition // Realism and International Relations. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 231 p.

32. Ferraris M. Introduction to New Realism. Translated by Sarah de Sanctis. London : Bloomsbury, 2015. 146 p.

33. Kenneth J. The New World Disorder: The Leninist Extinction. Berkeley: University of California Press, 1992. 342 p.

34. Lacoue-Labarthe Ph. La fiction du politique. Paris: Christian Bourgois, 1988. 187 p.

35. Laruelle F. Anti-Badiou. On the Introduction of Maoism into Philosophy. L.; N. Y. : Bloomsbury Publishers, 2013. 248 p.

36. Vaihinger H. Philosophy of «As If»: A System of the Theoretical, Practical and Religious Fictions of Mankind / Translated by Charles Kay Ogden. Edition 2, reprint. London : Routledge & K. Paul, 1935. 370 p.

37. Zizek S. Ticklish subject. The absent center of political ontology; 2nd ed./ London: Verso Book, 2009. 499 p.